

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ЯК СКЛАДНИК ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН BANKING SYSTEM AS A CONSTITUENT OF FINANCIAL RELATIONS

У статті досліджено функціонування банківської системи як складника фінансових відносин. Розглянуто функції, які властиві банківській системі. Проаналізовано функціонування найбільших банків світу у 2016 р., а також в Україні. Досліджено проблеми банківського сектору України на сучасному етапі.

Ключові слова: банк, банківська система, рейтинг банків, клієнтський кредитний портфель, середня відсоткова ставка за кредитами, банківський сектор України.

банковского сектора Украины на современном этапе.

Ключевые слова: банк, банковская система, рейтинг банков, клиентский кредитный портфель, средняя процентная ставка по кредитам, банковский сектор Украины.

The article deals with the functioning of the banking system as a component of financial relations. The functions that are inherent in the banking system are considered. The functioning of the largest banks of the world in 2016, as well as in Ukraine, is analyzed. The existing problems of the banking sector of Ukraine at the present stage are investigated.

Key words: bank, banking system, bank rating, client loan portfolio, average interest rate on loans, banking sector of Ukraine.

УДК 311.21:336.71:005.52

Назарова О.Ю.

к.е.н., доцент кафедри статистики, обліку та аудиту
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В статье исследовано функционирование банковской системы как составляющей финансовых отношений. Рассмотрены функции, которые присущи банковской системе. Проанализировано функционирование крупнейших банков мира в 2016 г., а также в Украине. Исследованы проблемы

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізації економіки провідна роль переходить від сфери реальної економіки до сфери фінансів. Це відповідає, як вважається, переходу розвинених країн від індустріального до постіндустріального суспільства – його інформаційної форми (до «інформаційного суспільства»). Дійсно, фінансова сфера виступає як найважливіший чинник, що забезпечує динаміку зв'язків зі всіма економіками світу.

Банківська система являє собою сукупність різноманітних видів кредитних установ і національних банків, які діють у межах загального грошово-кредитного механізму.

Сказане доводить високу актуальність теми дослідження.

Аналіз публікацій. Дослідженнями функціонування банківської системи України займалися і займаються багато дослідників у цій сфері. Проблема цього напряму присвячено низку праць вітчизняних учених, таких як О. Васюренко, О. Вовчак, О. Дзюблюк, С. Лаптев, Б. Луців, І. Лютий, П. Матвієнко, М. Савлук та інші.

Мета статті – дослідження функціонування банківської системи у світі та розгляд змін, що відбувалися в діяльності банківського сектору України протягом 2016 року.

Виклад основного матеріалу. Натепер у більшості країн світу банківська система має дворівневу структуру, де на першому рівні функціонують центральні банки країни, на другому – комерційні банки. Досвід промислово розвинених країн показує, що поряд із великими банками, які виступають гарантами стабільності кредитної системи,

функціонує безліч універсальних, а також дрібних і середніх банків.

Оскільки банки є елементами банківської системи, то їх розвиток може бути успішним тільки за умови взаємодії з іншими елементами, і насамперед це стосується банківської інфраструктури. До елементів банківської інфраструктури належать:

- законодавчі норми (визначають статус кредитної установи, перелік виконуваних нею операцій);
- внутрішні правила здійснення операцій (що забезпечують виконання законодавчих актів та захист інтересів вкладників, клієнтів банку, його власних інтересів загалом, методичне забезпечення);
- побудова обліку, звітності, аналітичної бази (комп'ютерна обробка даних, управління діяльністю банку на базі сучасних комунікаційних систем);

- структура апарату управління банком [1].

Банківській системі властиві такі функції:

- забезпечення функціонування та розвитку економіки за допомогою надання банківських кредитів та організації системи розрахунків;
- посередництво в переміщенні грошових коштів від кредиторів до позичальників і від продавців до покупців;
- акумуляція тимчасово вільних ресурсів в країні;
- кредитування виробництва, обігу товарів і потреб фізичних осіб.

Аналіз банківської системи здійснюється за такими напрямками, як:

- моніторинг стану та розвитку банківських установ;

– аналіз активів, власного капіталу та зобов'язань банків;

– аналіз доходів, витрат і прибутку банків, оцінювання економічної ефективності їхньої діяльності;

– аналіз розрахункових, кредитних, валютних, інвестиційних операцій та операцій банків із цінними паперами, ощадної справи;

– оцінювання фінансового стану банків.

Особлива увага приділяється моніторингу стану та розвитку банківської системи під час оцінювання рівня конкуренції на ринку банківських послуг та концентрації банківської системи. Для цього є 2 групи показників:

1. Показники, які дають змогу оцінити конкурентну позицію банку:

– частка i -го банку на ринку банківських послуг у % (X_i);

– відношення частки банку на ринку банківських послуг до частки банку-лідера (P_{il}):

$$P_{il} = \frac{X_i}{X_l}, \quad (1)$$

де X_l – частка банку-лідера на ринку банківських послуг у %.

«Частка банку на ринку банківських послуг вважається одним із найбільш важливих та загальних індикаторів досягнення цілей банку і сприйняття ринком пропонованих послуг.

Для оцінювання конкуренції на ринку банківських послуг та концентрації банківської системи як X_i і X зазвичай використовуються відповідно обсяги активів, власного капіталу, зобов'язань, депозитів, кредитів, фінансового результату тощо» [2, с. 249].

2) Показники, які характеризують рівень конкуренції на ринку банківських послуг та концентрації банківської системи загалом:

– сукупна частка 10 лідерів на ринку банківських послуг (X_{10}):

$$X_{10} = \sum_{i=1}^{10} X_i, \quad (2)$$

– коефіцієнт концентрації (C_k):

$$C_k = \sum_{i=1}^k X_i, \quad (3)$$

де k – кількість найбільших банків ($k = 3; 4; 5$).

«Цей показник відображає ступінь монополізації ринку. Якщо його значення наближається до 100,0, то ринок оцінюється як конкурентний» [2, с. 249].

Так, наприклад, у Франції та США коефіцієнти концентрації розраховуються для 4; 8; 20; 50; 100 провідних компаній ринку, а у Великій Британії, Канаді та Німеччині – для 3; 6; 10 компаній. Водночас коефіцієнт концентрації є найбільш поширеним показником, тому що розраховується для 4 найбільш потужних банків;

– коефіцієнт інтенсивності конкуренції (I_k) – показник, який є оберненим до коефіцієнта кон-

центрації і дає змогу оцінити ступінь протидії конкурентів у процесі боротьби за ринкові ніші:

$$I_k = \frac{100}{C_k}, \quad (4)$$

– індекс Херфіндаля – Хіршмана (IXX) – показник, який використовується найчастіше під час оцінки концентрації банківської системи:

$$IXX = \sum_{i=1}^n X_i^2. \quad (5)$$

При цьому $\sum_{i=1}^n X_i = 100\%$. Якщо значення індексу становить 0, то це означає повну децентралізацію, 1000 – абсолютну монополію;

– загальний індекс галузевої концентрації (CCI) – цей показник поєднує властивості індексу концентрації й індексу Херфіндаля – Хіршмана. За його допомогою можна оцінити співвідношення між коливанням ринкових часток банків та абсолютною значущістю частки найбільшого банку:

$$CCI = X_1 + \sum_{i=1}^n X_i^2(1 + (1 - X_i)), \quad (6)$$

де n – загальна кількість банків.

– середнє значення частки ринку «тих, що залишилися» (X_a) – розраховують цей показник для оцінки можливостей банків, які не є лідерами ринку, щодо збільшення їхньої частки на ринку і зайняття лідерських позицій:

$$X_a = \frac{100 - C_k}{n - k}. \quad (7)$$

Розглянемо функціонування банківської системи у світі.

За офіційними даними, вже не перший рік найнадійнішими банками світу є банки Німеччини. 2016 р. не став винятком. Так, на першому місці знаходиться німецький державний KfW. Перша п'ятірка включає ще два німецьких банки – Landwirtschaftliche Rentenbank та L-Bank, а ТОП-20 – 3 фінустанови з Німеччини.

За рейтингом Global Finance, який включає 50 банків, 7 – німецькі представники. У Канади менше – 6. Щодо переваги банків з Німеччини, то вона незаперечна: 6 із 7 німецьких представників у рейтингу входять у двадцятку кращих. У Канади таких банків тільки 2.

Зазначимо, що найнадійніший банк світу KfW має активи в банках України: «Мегабанк» (KfW має 15% акцій) та «ПроКредит Банк» (35,7%, тут же міноритарним пакетом акцій володіє голландський Rabobank).

Особливою надійністю відрізняються також банки Швеції та Австралії – у них по 4 представники. Від США, Китаю, Франції та Південної Кореї в рейтингу фігурують по 3 фінустанови. Кращий американський банк – AgriBank – зайняв лише 33 місце. Китайський лідер China Development Bank став 36-м.

Кращу динаміку за рік продемонстрували банки з Південної Кореї. Korea Development Bank,

Export-Import Bank of Korea і Industrial Bank of Korea в 2015 році були серед замикаючих рейтингів, найкращий з них (Korea Development Bank) тоді зайняв тільки 40-ве місце. Зараз уся трійка увійшла в топ-25, а Export-Import Bank of Korea, піднявшись відразу на 30 позицій, став найбільш прогресивним учасником рейтингу.

Найбільший регрес продемонстрував французький Société de Financement Local – мінус 12 позицій. Синхронно погіршили свої позиції всі 4 «австралійці». Не зазнала особливих змін тільки перша десятка, де все залишилося так само, як і роком раніше, крім того, що місцями помінялися французький Caisse des Dépôts et Consignations і люксембурзький Banque et Caisse d'Épargne de l'Etat.

Вперше в рейтинг найнадійніших у 2016 р. потрапили шведські Swedbank та SEB, а також американський U.S. Bancorp. Порівняно з редакцією минулого року зі списку випали американський AgFirst, чилійський BancoEstado і ліхтенштейнський LGT Bank. Східна Європа, як і Африка і Південна Америка, в рейтингу не представлені.

Глобальне лідерство в рейтингу найбільш «дорогих» банків і банківських груп світу належить двом американським банкам: Wells Fargo та JP Morgan Chase. За минулий рік вартість компанії Wells Fargo зменшилася майже на 29 млрд. дол., проте це не завадило їй очолити рейтинг найбільших банків світу. Трійку лідерів замикає, значно «подешевшавши» за рік, найбільший китайський банк ICBC.

Сумарна капіталізація 50 найбільших банків світу станом на 2016 р. становила 3,76 трлн. дол. (табл. 1)

Таблиця 1
Рейтинг найбільших банків світу у 2016 р.
(складено автором за [3])

Компанія	Держава	Ринкова капіталізація, млрд. дол.
1. Wells Fargo	США	255,44
2. JP Morgan Chase	США	232,89
3. Industrial and Commercial Bank of China (ICBC)	Китай	224,08
4. China Construction Bank	Китай	160,91
5. Bank of America (BoA)	США	154,47
...		
48. Allied Irish Banks (AIB)	Ірландія	25,39
49. Standard Chartered	Великобританія	24,75
50. UniCredit	Італія	23,34
Сумарна капіталізація		3757

Європейський рейтинг найбільших банків у 2016 р. очолив Британський банк HSBC. І це незважаючи на те, що за минулий рік вартість компанії зменшилася майже на 34 млрд. євро. Також до трійки лідерів увійшли іспанський банк Santander і британська банківська група Lloyds Banking Group. Сумарна капіталізація 20 найбільших банків Європи в результаті становила 806 млрд євро (908 млрд доларів) (табл. 2)

Таблиця 2
Рейтинг найбільших банків Європи у 2016 р.
(складено автором за [3]).

Компанія	Держава	Ринкова капіталізація, млрд. євро.
1. HSBC Holdings	Великобританія	117,06
2. Banco Santander	Іспанія	63,22
3. Lloyds Banking Group	Великобританія	62,11
4. BNP Paribas	Франція	58,14
5. UBS	Швейцарія	56,85
...		
18. Standard Chartered	Великобританія	21,96
19. Swedbank	Швеція	21,40
20. UniCredit	Італія	20,71
Сумарна капіталізація		806,00

Слід зазначити, що у 2016 р. найбільшою у світі за активами стала банківська система Китаю, раніше в цьому лідирували банки євросони.

Досягнення такого результату відбувається багато в чому завдяки різкому росту кредитування економіки, що 2008 р. випереджало зростання ВВП в Китаї.

Так, обсяг активів китайських банків до кінця 2016 р. досяг 33 трлн. дол. порівняно з 31 трлн. дол. євросони, 16 трлн. дол. США та 7 трлн. дол. в Японії. Розмір банківської системи КНР перевищив 3 річних ВВП країни (у євросоні – 2,8 ВВП).

«Розростання банківської системи Китаю навряд чи є приводом для оптимізму: радше це нагадування про надмірну залежність економіки від банківських кредитів в умовах неоптимального розподілу ресурсів, що приводить до поза межних кредитних ризиків», – вважають економісти.

2016 р. для банківської системи України став поворотним.

Насамперед слід зазначити, що було практично завершено очищення банків: наприкінці року «Приватбанк» перейшов у власність держави. Ця подія суттєво змінила структуру всього банківського сектору: «частка державних банків у чистих активах збільшилася до 51,3% (з 28,1% на початку 2016 р.), за депозитами населення – майже утричі, до 59,5%» [4]. Операційна ефективність банківської системи України у 2016 р. мала тенденцію до зниження, що відбилося на показ-

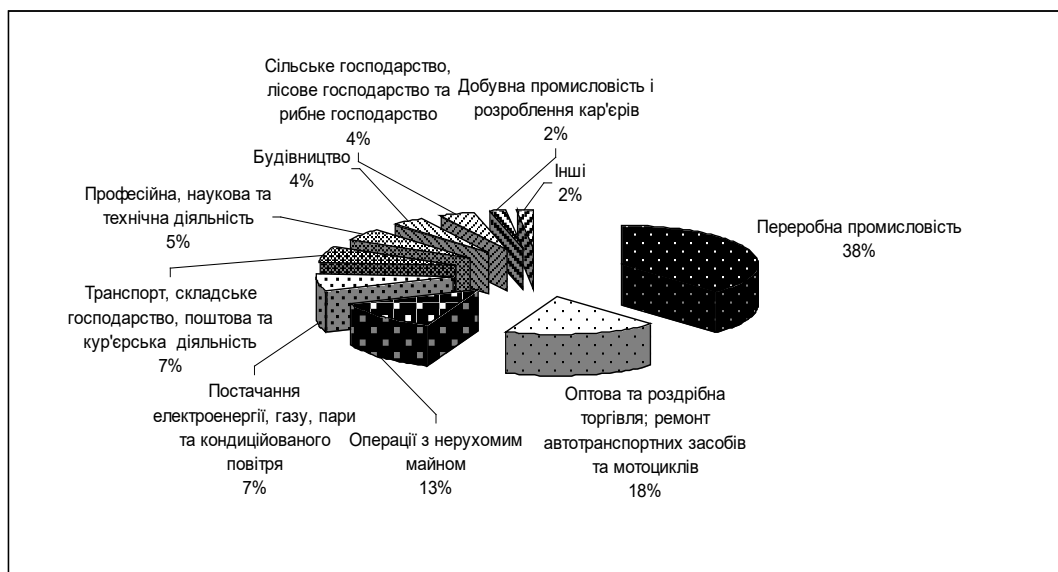

Рис. 1. Корпоративний клієнтський кредитний портфель за видами економічної діяльності банківської системи України у 2016 р. (складено автором за [4])

нику CIR (cost to income ratio), який становив 58,0% (52,0% у 2015 р.). Також скоротився чистий процентний дохід у зв'язку з високою вартістю фіндування. Рівномірний зріст чистого комісійного доходу завдяки поновленню попиту на банківські послуги та підвищенню тарифів стало компенсатором. Найвищий збиток в історії банківського сектору України – 159 млрд. грн. – стався у 2016 р. Викликано це резервуванням кредитного портфеля «Приватбанку». Але значно знизилася відрахування для решти банків у резерви, а сукупні втрати зменшилися до 23 млрд. грн. у зіставленні з 66 млрд. грн. у 2015 р.

У 2016 р. спостерігався зріст на 117,6 млрд. грн. в еквіваленті вкладів клієнтів банків, що пов'язано переважно з припливом коштів суб'єктів господарювання. А це сприяло поверненню фінустановами 30,2 млрд. грн., які були отримані від НБУ, та заміні конвертованих у капітал субординованих боргів та міжбанківських кредитів материнських банків. Також за рік зросли кошти населення у гривні на 9,1%, а в іноземній валюті – на 1,0%. «Поетапне скасування обмежень на зняття вкладів позитивно вплинуло на довіру населення до банків та динаміку депозитів. Частка коштів населення та бізнесу у зобов'язаннях банків зросла за 2016 р. із 64,0% до 73,4%» [4].

У зв'язку з поверненням коштів клієнтів протягом року поліпшувалася ліквідність банківського сектору, а НБУ зміг за кілька етапів зменшити ключову ставку до 14% із 22%. Все це змогло забезпечити передумови для того, щоб банки були в змозі знизити за депозитами відсоткові ставки.

За статистичними даними НБУ станом на 31.12.2016 р., ліцензію в державі мали 96 банків-

ських установ (у т.ч. 38 банків з іноземним капіталом). Це свідчить, що за рік скоротилася на 21 кількість функціонуючих банківських установ. Взагалі починаючи з 2014-го було виведено з ринку 88 банків. З них 33 установи стали неплатоспроможними у 2014 р., ще 33 – у 2015 р., 21 – у 2016 р. і 1 – у 2017 р.

Таким чином, 17 банків було оголошено неплатоспроможними, ще 4 було ліквідовано за рішенням акціонерів. Тому концентрація зросла – частка 20 найбільших банків у чистих активах за рік збільшилася до 89,4% (на 3,0 в.п.).

Дані демонструють, які перегрупування відбувались протягом року в структурі всієї власності банківської системи України. Так, станом на 01.01.2017 р. банківська система України мала таку структуру власності активів: банки з приватним українським капіталом (приблизно 13%); банки іноземних банківських груп (35%); державні банки (52%).

За офіційними даними НБУ, у 2016 р. в діяльності банківської системи України відбувалися такі зміни: знизилася середня відсоткова ставка за кредитами в національній валюті до 17,70% (з 21,47% станом на 01.01.2016 р.); аналогічний показник підвищився для кредитів в іноземній валюті на початок 2017 р. до 8,20% (з 6,88% станом на 01.01.2016 р.); відбулося «зниження вартості залучення коштів на вкладні рахунки. Наприкінці 2016 р. середня відсоткова ставка за депозитами в національній валюті становила 10,5% (10,2% для короткострокових вкладів та 17,9% для довгострокових), в іноземній валюті – 5,2% (4,8% для короткострокових та 6,2% для довгострокових вкладів). На початку року аналогічні показники дорівнювали 12,1% та 7,8% відповідно» [4].

Також слід зазначити, що корпоративний клієнтський кредитний портфель у 2016 р. в основному був представлений коротко- та середньостроковими кредитами в національній валюті нефінансовим корпораціям.

На рис. 1 наведено корпоративний клієнтський кредитний портфель за видами економічної діяльності банківської системи України.

Таким чином, ми побачили, що у 2016 р. кредитний портфель для суб'єктів господарської діяльності за видами економічної діяльності було надано більше представникам сфери «Переробна промисловість» (38%) та «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (18%).

Щодо середнього значення відсоткової ставки за кредитами, які були надані суб'єктам господарювання, то за результатами 2016 р. її значення становило 17,5% у національній валюті та 8,0% в іноземній валюті (20,6% та 6,9% відповідно станом на 01.01.2016 р.).

У 2016 р. роздрібний клієнтський кредитний портфель становив 164,98 млн. грн. (↓ 10%). Це пов'язано зі значним впливом на зміну цього показника неплатоспроможності низки банківських установ, які володіли досить великими за обсягами кредитними портфелями, в тому числі роздрібними.

Споживчі кредити (в т.ч. «кешові» кредити) – це основний складник роздрібного клієнтського кредитного портфеля. «Обсяг іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, станом на 01.01.2017 р. відповідав 37% роздрібного кредитного портфеля (40% на початок року). Невисокі темпи розвитку іпотечного кредитування зумовлені доволі низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженістю та високою вартістю довгострокового ресурсу, а також невисоким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування» [4].

Щодо регіонального розрізу, то приблизно 57% клієнтського портфелю розміщено в північному регіоні країни (Київська обл. та м. Київ, Житомирська, Сумська та Чернігівська області).

Дані 2016 р. свідчать, що середнє значення відсоткової ставки за кредитами, наданими фізичним особам у національній валюті, становило 30,7% проти 31,6% у 2015 р. та 4,9% в іноземній валюті проти 4,0% в 201 р.

Висновки. Дослідження наочно продемонструвало, що сьогодні сучасному стану банківської системи України притаманна низка проблем її розвитку. У зв'язку з цим можливі такі напрями реформування банківської системи з урахуванням прогресивного закордонного досвіду:

- підвищувати рівень капіталізації банків;
- розвивати систему ризик-менеджменту та вдосконалювати управління ризиками в банках, забезпечувати баланс між ефективністю і надійністю, а також інтереси всіх зацікавлених сторін щодо стабільного розвитку банківської системи України та посилювати її позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни;
- удосконалювати системи регулювання та нагляду за банками;
- повертати довіру населення до банківського сектору України та підвищувати фінансову грамотність;
- забезпечувати участь держави у фінансуванні реструктуризації та модернізації банківської системи за прикладом США і Турецької Республіки та у заохочуванні злиття банків, що зіткнулися з фінансовими проблемами, з фінансово стабільними банківськими установами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Кремень В.М. Фінансова статистика. [текст] навч. посіб. / В.М. Кремень, О.І. Кремень. К.: Центр учбової літератури, 2014. 368 с.
3. Bookmark. URL: <http://www.banksdaily.com/rus/>
4. НБУ офіційне Інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=71195